

הרהורים ובירורים לימי ספירת העומר ולקבלת התורה

צרות עין בתורה

תפיסת עומק במהותה של 'צרות עין בתורה', ותקנתה

"המניעות הנמצאות בכל ישוב, שלא יוכל להתפתח כראוי,

תלויות לפעמים במתיישרים ...

'דמפנקי ולא עבדי עבדתא' (מכיון שמפונקים הם ולא עושים הם עבודת המלך) ...

והתורה המוסרית היוצאת מזה, היא ... עול מוסרי הוא למנוע העתיד ...

וברכת ה' הכוללת כל ... נאה היא שלא ישים האדם בה מעצור,

מצד איזה צרות עין באין מטרה"

(מרן הראי"ה קוק זצ"ל, "עין איה" שבת ב', עמוד 21 - 20)

"לפעמים אדם נופל מדעתו,

כששומע גדלות של בחינה אחרת שאינה מידה שלו,

ונעשה מבוטל בעצמו, והעיצבון מתחיל לעמם את זוהר נפשו,

מפני שכל מעמדו הרוחני נעשה אז כהה לפני אותה מדת הגדלות, שאינה לערכו.

צריך אז להתחזק בעצמו, שלא לקנאות בחלקו של אחר,

ולהשתמש רק משפלות זו לפי המידה הראויה לבצר כח הגאוה,

שלא תזוח דעתו עליו,

ומכל מקום יהיה מרוצה ושמח בחלקו מאוד, ויוסיף להחזיק במעוזו,

ואז יבקע כשחר אורו, וארוכתו מהרה תצמח"

(מרן הראי"ה קוק זצ"ל, "שמונה קבצים" קובץ ב' אות ר"ל)

צרות עין

שנינו במסכת אבות (פרק ב', משנה ט'): "אמר להם (רבי יוחנן בן זכאי לתלמידיו): צאו וראו איזו היא דרך ישרה שידבק בה האדם". מדוע ביקש הוא מתלמידיו לצאת ולראות? מפרש המהר"ל ("דרך חיים"): "ואמר צאו וראו ר"ל שיבחנו ויעיינו בבני אדם, ויבחנו בהם עד שיעמדו על איזה מדה טובה שבמדות, כי דברים אלו לא למדו מן התורה רק מה שעמדו עליהם, כאשר הם בוחנים בנמצאים, ובזה שייך צאו וראו". וזה לשונו ב"נצח ישראל" (פרק ל"א): "האדם קונה החכמה שלו ממה שהוא רואה ומשיג, לא כמו התורה אשר ניתנה לאדם מה' יתברך, אבל האדם צריך למושכלות שלו להשיג בנמצאים. ולפיכך קרא שכל האדם יטייעא (מסכת בבא בתרא דף ע"ד, עמוד א'), אשר הוא סוחר ישמעאל (רשב"ם שם דף ע"ג, עמוד ב'), אשר כל סוחר סובב כל הארץ, וכך שכל האנושי צריך לסבב ולעייין בנמצאים, ומהם יקנה החכמה". [ומדגיש זאת (שאיירי (שמדובר) במידה טובה ממה שעומדים על הנמצאים, ולא ממה שלמדו כן מהתורה) כי כל עניינו של רבי יוחנן בן זכאי הוא להורות לתלמידיו שעליהם לחפש מדה טובה אחת שניתן לראות עליה בעליל שמתן שכרה בצדה, וכי "יש בה טוב הרבה". לכך בהכרח שמדובר בדבר הבולט לעיני בשר במציאות, ולא בדבר הנלמד מחכמת התורה הנעלמת - הערת ר' יהושע דוד הרטמן].

"רבי אליעזר אומר: עין טובה" (שם). מבאר המהר"ל (שם): "כי מי שיש לו עין טובה היא מדה שגורם לאדם טוב הרבה, שאין דבר שרגיל בו האדם כמו זאת, כי כל שעה וכל רגע רואה אצל בני אדם עושר וגדולה ושאר מעלות ועיינו טובה בבריות, הרי מדה זאת יותר רגיל בה משאר מדות טובות, שלא יוכל האדם לעשות אותה המדה (האחרת) תמיד, כמו שבעל מדה זאת (של עין טובה) אפשר לו לתת עינו טובה כהרף עין] - כשיעור קריצת עין, ברפיון ולא בחזקה" (רש"י מסכת שבת דף ל"ד, עמוד ב'), ולכך אמר שידבק במדה הזאת ביותר מכל שאר מדות (מפאת היותה תדירה ותמידית - הערת ר' יהושע דוד הרטמן)".

רבי יוחנן בן זכאי המשיך לומר לתלמידיו (שם): "אמר להם: צאו וראו איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם". כל אחד מן התנאים חקר ומצא, שההיפך הוא המדה הרעה ביותר, לכן "רבי אליעזר אומר: עין רעה" (שם). וביאר המהר"ל (שם): "כי העין רעה יש להתרחק ממנה ביותר, כי בהרף עין פועל העין פעולתו... לכך ראוי שיתרחק ממנה האדם (כי היזקן מצוי - הערת ר' יהושע דוד הרטמן). וזולת זה (ונוסף על כך) כי המדה הרעה הזאת מביאה את האדם לקנאה ולשנאה ולכמה עבירות אשר עֲצֵמוּ מלספר, ולפיכך מִמְדָה זאת יתרחק האדם".

מהי עין רעה? לכאורה, כשם שכתב המהר"ל, שעין טובה היא מדה שגורם לבעליה טובה הרבה, כך עין רעה גורמת לבעליה רעה רבה, אבל המהר"ל כותב "כי בהרף עין פועל עין פעולתו" דהיינו שפועל פעולה במי שנתנו בו עין רעה, ומהו הבאור? ממשיך המהר"ל (שם): "ויש מקשים (אברבנל מסכת אבות שם, שם): שאם היה כוונתו במה שאמר עין הרע - אותם שמזיקים בהבטה שלהם, כמו שתמצא הרבה מזיקין בראייה שלהם, אם כן קשה, כיון שהוא בטבע כך - לא שייך הרחקה, שהרי דבר זה בטבעי". ומתרחק: "וקושיא של כלום היא, אף על גב שהוא בטבע, היינו מפני כי הוא נפש רעה, ונפש רעה מזיק בטבע, אבל אם לא היה נפש רעה והיה מרגיל עצמו לטוב, בסוף יוסר הטבע הרעה הזאת מן העין, כי נפש רעה שלו הוא שמחזיק הטבע, ואם אחר כך מגיע היזק מעינו (פירוש: אם גם לאחר שהוסר הטבע הרע מן העין עדיין עינו גרמה נזק לזולתו מפאת טבע העין לעשות כן - הערת ר' יהושע דוד הרטמן) - לא נקרא בעל מִדַת עין רעה, כי (אלא) בעל עין הרע, רצה לומר נפש רעה [כי בהסתלק הקבה (נפש רעה) מסולק גם המסובב (עין רעה), אף על פי שבפועל יכול להיות שעינו תזיק מצד הטבע - הערת ר' יהושע דוד הרטמן]."

העין היא אבר, המקרין החוצה את הרוע שבנפש או את הטוב שבנפש. והבורא יתברך הטביע בעין הטבע שיכולה להזיק ולפעול רע חס ושלוש על ידי הבטתה, אלא שביד האדם לתקן הנפש ולשתול בה כח הטבה, ואז יוסר הטבע הרע מן העין.

וכך כותב רבינו יונה, בביאורו למשנה דומה **במסכת אבות (פרק ב', משנה י"א)**: "רבי יהושע אומר: **עין הרע** ויצר הרע ושנאת הבריות **מוציאין את האדם מן העולם**", **ופירש הוא**: "מי שאינו שמח בחלקו ועוין את חברו העשיר ממנו, מתי יעשר עושר גדול כמוהו. והוא גורם רע לעצמו ולחבירו, כאשר יאמרו **חכמי הטבע**: החומד מכל אשר לרעהו - אויר עולה מן המחשבה ההיא ושורף את הדברים שעוין בהם בעינו הרע. **גם קרבו ישרף**, אחרי שמתאווה לדברים שאין יכולת להיות מצוי בידו. והמחשבה ההיא מקלקלת גופו, כי יתקצר רוחו, ומוציאין מן העולם, וזהו עין הרע שאמר רבי יהושע". **חכמי הטבע** הכירו, שיש באדם כח רוחני הרסני, שהוא מציאות ממש, אשר מסוגל להביא חורבן על עצמו ועל זולתו - דבר שהביא את רבי יהושע להזהיר, שכח זה מוציא את האדם מן העולם.

מאידיך, אמר שלמה המלך (**ספר משלי פרק כ"ב, פסוק ט'**): "טוב עין הבורך כי נתן מלחמו לדל", **ופירש המהר"ל ("נתיבות עולם", חלק ב', נתיב "עין טוב")**: שיש הבדל בין לב טוב לטוב עין, "כי לב טוב נקרא כאשר הוא חפץ להוציא טוב אל אחר", **אבל טוב עין נקרא "כאשר הוא חפץ ורוצה שיהיה חברו בשלימות ובטוב"**, דהיינו שאיננו שבע רצון עד שיראה את חברו בשלימות הטוב, לכן ראוי לו שיהיה מתברך מה' יתברך, **"כי עין, מדרכו שיהיה צר ואינו חפץ בשלימות"** - בדרך הטבע עינו של האדם צרה לרצות בטובתו של חברו - "לכך הוא רחוק מן הברכה, וזה שהוא נותן בעין טובה" - היפך דרך הטבע - "מורה שהוא דבק בברכה יתירה".

משום כך אומר רבי יהושע בן לוי (**מסכת סוטה דף ל"ח, עמוד ב'**): "אין נותנין כוס של ברכה לברך [ברכת המזון] (רש"י) אלא לטוב עין, שנאמר 'טוב עין הבורך כי נתן מלחמו לדל', אל תיקרי יבורך אלא יברך", **וביאר ר' אליהו אליעזר דסלר זצ"ל, על פי דברי המהר"ל (שם)**, שאדם שיש בו כח הנתינה במדה כזאת, שהוא חפץ בשלימות טובתו של חברו, הוא המסוגל לברך את הבורא יתברך במלוא הכרת הטוב ("**מכתב מאליהו" חלק ד' עמוד 5**). ההיפך ממנו הוא בעל עין הרע, שהוא גרוע מבעל לב רע, "שאינו רוצה להוציא טוב אל אחר", אבל רע עין הוא "כאשר עינו צרה בשל אחר", שאינו מסוגל לשאת אפילו טוב פעוט אצל חברו, והיה רוצה לראות את חברו **בשלימות הרע**!

מציאותה של צרות עין כה נוראה, שרבי יהושע בן לוי ממשיך באותה סוגיא (**מסכת סוטה שם, שם**): **"מנין שאפילו עופות מכירין בצרי העין** [ואין אוכלים משלהם] (רש"י), שנאמר: **פִּי חֲנָם מְזַרְחָה הַרְּשֵׁת בְּעֵינֵי כָל בְּעַל כָּנָף (ספר משלי פרק א', פסוק י"ז)** [כך דרכם של ציידים לזרות חיטים ושעורים בקשתם, כדי שיבואו העופות לאכול (ואז יצודו אותם) ואלו צרי העין - חנם מאבדים מזונות, שזורים בקשתם בעיני כל בעל כנף, שאף הן מכירין בהן ואין נהנין ממזונותיהם] (רש"י)".

איך תתכן מציאות כזאת שהעופות מכירים בצרי עין? **מבאר המהר"ל ("נתיבות עולם" שם, שם)**: "כי צרי עין כל כך פועלים בעיניהם, עד שאפילו עופות השמים מרגישים בדבר כמו זה, כי עוף השמים הוא מסוגל לדברים כמו אלו, שהם דברים רוחניים... שהעוף רוחני ביותר, במה שהוא פורח באויר, ובא לומר כי **צרי עין יש להם כח רוחני רע ביותר**, ולכך עוף השמים שהוא רוחני מכיר ומרגיש בצרי עין. ולפיכך הרשת בהנם מזורה, שהוא פורש הרשת ונותן שם אוכל, כאלו בא להיטיב להם, ובעלי עוף כנף מרגישים ואין נצודין ברשת כל כך... גם עוף השמים מרגישים בצרי עין, **שכל כך הם מזיקים צרי עין בכח רוחני רע ביותר**".

וב"חידושי אגדות" (מסכת סוטה שם, שם) כתב (המהר"ל): "כי רע עין כל כך כח שלו במה שהוא בעל העדר שמגיע הרגשה זאת אפילו לעופות השמים, [ומרחיקים ממנו בדרך הטבע], ואינם נמשכים אחריו דכתיב (ספר משלי פרק א', פסוק י"ז) כי חנם מזורה הרשת בעיני כל בעל כנף, כלומר שהם מרגישים כי חנם מזורה הרשת, שלא נתן להם לאכול כי אם לצוד אותם, לכך אינם באים ברשותו כמו שיבואו לאיש שאינו מקפיד כל כך על המזון, וזה פירוש הכתוב כי חנם מזורה הרשת בעיני כל בעל כנף, שמרגישים בעלי כנף כאשר הוא חנם מזורה הרשת ואין כוונתו רק לצוד, אם לא שהוא אדם שאינו מקפיד על המזון כ"כ אף אם לא יהיה נצוד העוף, אף כי עופות אינם יודעים ואינו בעל שכל עם כל זה כח הוא בהנהגת הטבע. וזהו הפירוש האמיתי, וכל זה מפני כי צרי עין דבק בהם ההעדר עד שהוא מורגש". הדברים נוראים, אפילו עופות מתרחקים ממזונו של אדם צר עין. והדבר מורה שבטבע העולם מוטבע הטבע של אותו אדם.

עד היכן הדברים מגיעים, שרבי יהושע בן לוי הוסיף לומר (מסכת סוטה שם, שם): "אין עגלה ערופה באה אלא בשביל צרי העין, שנאמר (ספר דברים פרק כ"א, פסוק ז'): 'וענו ואמרו: ידינו לא שפכו את הדם הזה', וכי על לבנו עלתה שזקני בית דין שופכי דמים הם? אלא ... לא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות, לא ראינוהו והנחנוהו בלא לוייה", ופירש רש"י: "למזונות הוצרך ולא היה לו, וראה אחד נושא מזונות ובה לחוטפם ממנו, לאונס רעבון, ועמד עליו זה והרגו. בלא לוייה - חבורה שילך עמהם".

המהר"ל מבאר ("חידושי אגדות" שם, שם, שם): "כי נחשב מי שהוא רע עין, לגודל רוע הפועל - הוא כמו שפיכת דמים, דודאי עינא בישא קטיל, וזהו אומנות של בעל עין הרע. ואדם זה, בשביל שפטר בלא לוייה בשביל עינו הרעה - נחשב זה שפיכות דמים גמור מן בעל עין הרע, כמו שהוא אומנתו ... וכל רע עין דרכו להמית אנשים בעין רע שלו ... ובשביל ששלט בו עין הרע נהרג, ולכך מביאים עגלה ערופה".

ר' אורי וויסבלום ["הארץ דרך" (וכאן המקום לציין כי נזרת רבות בספרו, לצורך כתיבת מאמר זה)], כתב את הדברים הבאים: "בשנים האחרונות, בפרט בתקופה האחרונה, התגברה המחלה הממארת ר"ל במימדים כה נוראים, שאין לתאר ואין לשער. כל מספר ימים שומעים על פלוני, שפקדה אותו המחלה ההיא ר"ל, ואנו עומדים ומשתוממים: מה זאת עשה אלוהים לנו? אדם גדול זצ"ל התבטא, כמה חודשים לפני פטירתו, שברור לו, שהתגברות המחלה באה כתוצאה ממה שאנשים אינם "מפרגנים" זה לזה, היינו בגלל צרות עין!

זהו דבר איום ונורא. מהי אותה מחלה ר"ל? הגוף מורכב מתאים תאים. והנה תא אחד גדל לפתע באופן לא נורמלי ומתפשט לעבר התאים שמסביבו, עד כדי כך שהופך אותם לספקי דם עבורו, וכך משתק את חיותם העצמית. באופן טבעי יש לכל תא התפקיד שלו והוא מספק לגוף את הצריך לו, ואז האדם בריא ושלם, אך אם מתעורר תא אחד לגדול, ו"עינינו צרה" כביכול בתאים שמסביבו - זו מחלה ממארת.

זו צרות עין! איננו מסוגלים "לפרגן"! השני כשרוני יותר, מבריק יותר, מצליח מבחינה חברתית יותר, עשיר יותר, זכה לשידוך מוצלח יותר ממני - ואינני מסוגל "לפרגן" לו. הייתי רוצה שכל המעלות האלה תהיינה שלי ולא שלו. אם מתבוננים רואים, שהמדה הזו של צרות עין, או חוסר "פרגון", הגיעה למימדים נוראים. ברחוב - האחד "אוכל" את השני. התקשורת ש"ה כעל כל הון למצוא עוול במישהו ולמרר את חייו, ואיננה מסוגל לשאת הצלחה של אחר. הדבר הגיע למימדים של מגפה - ממילא גם אנו, שומרי תורה ומצוות, נדבקנו באותה מדה רעה נוראה של צרות עין.

חז"ל דורשים (מסכת בבא מציעא דף ק"ז, עמוד ב'): "והסיר ה' ממך כל חולי" - אמר רב: זו עין", ופירש רש"י: "כל חולי - דבר שכל החלאים תלויים בו, וזו העין, עין רעה". חז"ל מבארים (שם, שם, שם), מה הביא את רב לדרוש דרשה זו: "רב לטעמיה, דרב סליק, עבד מאי דעבד", ופירש רש"י: "יודע היה ללחוש על הקברות ולהבין על כל קבר וקבר באיזו מיתה מת, אם מת בזמנו אם בעין רעה". "אמר: תשעין ותשעה בעין רעה ואחד בדרך ארץ", ומבאר המהר"ל ("חידושי אגדות" שם, שם, שם): "ידוע כי עין הרע יש בו כח אשוי שורף, ומקבל האדם היזק מן המזיק אשר יש לו כח אשוי שורף, כי העין הזה שורף כמו האש שהוא שורף". וכך התבטא ר' ירוחם הלוי ליוואוויץ זצ"ל ממיר ["דעת תורה" ויקרא - קדושים (מאמרים), עמוד קצ"ט]: "עין הרע הנה ממש מציאות של ארס, סם המחבל ומזיק בראיה בעלמא".

והמחלה ר"ל פוקדת את הטובים, כפי שחז"ל דורשים (מסכת בבא קמא דף ס', עמוד א'): "אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחילה". אותם שפוקדת אותם המחלה היא ר"ל אינם חס ושלום האנשים השליליים. אדרבה, אינה מתחלת אלא מן הצדיקים. **אנו אשמים בכך!**

איך ניצלים מאותה צרות עין? במה אשם אדם שפלוני צר עין בהצלחתו, הגשמית או רוחנית? פותח ר' אליהו אליעזר דסלר זצ"ל (שם, עמ' 6) פתח נפלא בעניין זה. חז"ל אומרים (מסכת ברכות דף כ', עמוד א') על זרעו של יוסף: "דלא שלטא ביה עינא בישא ... עין שלא רצתה להנות ממה שאינו שלו [להנות מאשת אדוניו (רש"י)] אין עין הרע שולטת בו". עוד דרשו חז"ל: "וידגו לרוב בקרב הארץ", מה דגים שבים מכסים עליהם ואין עין הרע שולטת בהם אף זרעו של יוסף אין עין הרע שולטת בהם". דגים שיש בהם שני עניינים: הם מכוסים מן העין והם חיים בעולם אחר ואינם מתחרים עם יושבי היבשה כלל. מי שחי סמוי מן העין, אינו מנסה להבליט את כשרונותיו, תכונותיו המיוחדות, מעלות הרבות, עושרו, הצלחתו - אינו מעורר צרות עין. אם אינו מנסה להתחרות אלא מתאמץ להוציא כחותיו אל הפועל - אינו מעורר צרות עין.

אבל מה נעשה אנחנו, שאנו כה לקויים במדה זו של צרות עין? האסונות הקשים הפוקדים את הציבור, שומרי תורה ומצוות, חייבת לתת לנו חבטה עזה לשנות את מבטנו על הזולת! אם היינו מחזקים אצל עצמנו את האמונה, שאין אדם נוגע במוכן לחבירו, והוא יתברך העניק לכל אחד מאתנו כל הכלים הגשמיים והרוחניים להגיע לגדלות, כפי שאנו מברכים מידי בוקר בבקרו "שעשה לי כל צרכי", ולנסות לקבל מבט טוב על הזולת, לשמוח בשמחתו, ודאי שהיה משתנה אצלנו המבט.

תיקון הנפש מתקן את מבטה של העין, כפי שכותב המהר"ל (שם): אם לא היה נפש רעה והיה מרגיל עצמו לטוב - בסוף יוסר הטבע הרעה הזאת מן העין". אם נשריש בנפשנו המבט החיובי על הזולת ועיננו תקרין טוב כלפיו נקוה שמי שאמר לעולם די יאמר לצרותינו די".

מדוע מגיע חיוב מיתה עבור אי נתינת כבוד

נאמר בתלמוד הבבלי, מסכת יבמות (דף ס"ב, עמוד ב'): "שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא מגבת עד אנטיוכוס, וכולן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה, והיה העולם שמם [שנשכתחה תורה (רש"י)], עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם, רבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע, והם הם העמידו תורה אותה שעה. תנא, כולם מפסח ועד עצרת. אמר רב חמא בר אבא, ואיתימא ר' חייא בר אבין: כולם מתו מיתה רעה. מאי היא, אמר רבי נחמן: אסכרה (מחלה חריפה באיזור הלוע, השקדים והגרון)".

ונשאלת השאלה: האם על שלא נהגו כבוד זה לזה מגיע להם חיוב מיתה, ועוד מיתה רעה כמו אסכרה?
[מחלת האסכרה היא אחת המחלות הקשות ביותר, הגורמת מיתת חנק לחולה בה (רש"י שבת ל"ג, עמוד א'
 ד"ה אסכרה). בתלמוד הבבלי, מסכת ברכות (דף ח', עמוד א') מבואר, כי אדם שמת ממחלת האסכרה נשמתו
 מתנתקת מגופו בדרך קשה וכואבת]. תמיהה זו עולה בליבו של כל אחד כשקורא את דברי גמרא זו. אמנם,
 ודאי שיש כאן דקדוק דין לפי מעלתם הרמה. הם היו תלמידי רבי עקיבא והיתה ציפייה מהם שינהגו אחרת,
 שינהגו בהנהגה של כבוד הדדי. אולם עדיין צריכים אנו לדעת מדוע היתה כאן התביעה של הקב"ה - המדקדק עם
 חסידיו כחוט השערה (כמובא בתלמוד הבבלי, מסכת בבא קמא דף נ', עמוד א') - כה חמורה עד כדי חיוב מיתה!

פגם בענווה

והנה, אם נחפש התייחסות לתביעה זו על תלמידי רבי עקיבא בספר "מסילת ישרים" (לרמח"ל), היכן נמצא
 אותה? ומה אנו יכולים ללמוד ממקום המצאה על גדר התביעה שהיה עליהם? למרבה הפלא נמצא עניין זה
 בפרק כ"ב - העוסק בביאור מדת הענווה, וכך הוא כותב (שם): "הנה כלל הענווה היות האדם בלתי מחשיב
 עצמו משום טעם שיהיה, וזה הפך הגאווה ממש, והתולדות הנמשכות מזה תהיינה ההופכיות של תולדות הגאווה.
 וכשנדקדק נמצא שתלויה במחשבה ובמעשה, כי בתחילה צריך שיהיה האדם עניו במחשבתו, ואחר כך
 יתנהג בדרכי הענווים, כי אם לא יהיה עניו בדעתו וירצה להיות עניו במעשה, לא יהיה אלא מן הענווים
 המדומים והרעים שזכרנו למעלה, שהם מכלל הצבועים אשר אין בעולם רע מהם.

ונבאר עתה החלקים האלה ... ונדבר עתה מענוות המעשה, והיא תתחלק לד' חלקים: בהתנהג עצמו
 בשפלות, בסבול העלבונות, בשנוא הרבנות ובורח מן הכבוד, בחלוק כבוד לכל ...

החלק הד' הוא חילוק הכבוד לכל אדם, וכן שנינו (מסכת אבות פרק ד', משנה א'): 'איזהו מכובד המכבד את
 הבריות', ואמרו עוד (מסכת פסחים דף קי"ג, עמוד ב'): 'מנן היוודע בחבירו שהוא גדול ממנו אפילו דבר אחד
 שחייב לנהוג בו כבוד וכו'', ועוד שנינו (מסכת אבות פרק ד', משנה ט"ו): 'הוי מקדים בשלום כל אדם', ו'אמרו
 עליו על ר' יוחנן בן זכאי שלא הקדים לו אדם שלום מעולם ואפילו גוי בשוק' (מסכת ברכות דף י"ז, עמוד א').
 ובין בדיבור ובין במעשים חייב לנהוג כבוד בחבירו, וכבר ספרו (ח"ז"ל) (מסכת יבמות דף ס"ב, עמוד ב'):
מכ"ד אלף תלמידי ר"ע שמתו על שלא היו נוהגין כבוד זה לזה. וכמו שהבזיון הוא דבר מתייחס אל
 הרשעים, כדבר הכתוב שזכרנו, 'בבוא רשע בא גם בוז', כי הכבוד מתייחס אל הצדיקים, כי הכבוד שוכן עמהם
 ואינו מתפרש מהם, ואומר (ישעיה פרק נ"ד): ונגד זקניו כבוד". הרי שעיקר התביעה על תלמידי רבי עקיבא
 נובעת מדרגה עילאית של ענווה אשר אחד מסניפיה הוא כבוד הזולת.

כיצד נשפר את דרכינו

לכאורה נוכל לומר שמעתה והלאה נבוא ונתקן את המצב הנוכחי, נלמד להעריך את זולתנו ונלמד להוקיר את
 מעלותיו. הדבר אינו פשוט כלל ועיקר. זה לשון הרמח"ל ב"מסילת ישרים" החדש (על דרך הדו-שיח בין החכם
 לחסיד, עמוד קנ"א): "כלל זה בידך: שכל מה שהוא בין אדם לחבירו קשה ליישרו יותר מאוד ממה שבין
 אדם למקום!!" הרי שכדי לשנות את המצב שאליו אנו רגילים עלינו לפעול בהשתדלות מרובה ובאומץ רב.

אולם מאידך, אי אפשר להתעלם מדבר הטעון תיקון כמו נתינת כבוד לזולת, שהרי כל דבר הטעון
 תיקון חייבים לתקנו לפני ביאת הגואל. ונצטט את דברי רבינו סעדיה גאון בספרו "אמונות ודעות"
 (מאמר ח', פרק ב'): "אבל הדבר אשר נאמין, שהוא שם לשעבודנו ב' זמנים. אחד מהם זמן התשובה והשני זמן
 הקץ וכו'". ובהמשך (שם בפרק ה') הוא כותב: "אומר עתה, כבר ידענו שאם לא תשלם תשובתנו נעמוד עד

השלמת הקץ, ואם ישלם הקץ קודם שנשוב לא יתכן שתהיה הישועה ואנחנו חוטאים, שהוא הגלנו מפני חטאינו, וכאשר ארך גלותינו ולא שבנו, ישיבנו קודם שנתקן? יהיה זה בשוא. אבל קדמונו זכרונם לברכה קבלו, שתקראנה אותנו צרות רבות ורעות, שנבחר בעבורם התשובה ונהיה ראויים להגאל. והוא מה שאמרו: 'אם ישראל עושין תשובה נגאלין, ואם לאו, הקב"ה מעמיד עליהם מלך, שגזרותיו קשות כהמן, והם עושין תשובה ונגאלין, עד כאן לשונו. הרי, אומר ר' יחזקאל לוינשטיין זצ"ל (אור יחזקאל - מדות, עמודים נ"ז - נ"ח): אי אפשר שתבוא הגאולה מבלי שנתקן את הדברים היסודיים במידות אשר בעבורם היתה מיתת תלמידי רבי עקיבא (שלא כיבדו זה את זה) ונחרב הבית (שנאת חינם), ממילא הבה נתקן אותם בדרך תשובה מאהבה ולא חס ושלוש דרך הכרח, וכדברי רבינו סעדיה גאון.

צרות עין בתורה

והנה, אמנם במדרש רבה, בראשית (פרשה ס"א, ג') אמרו: "י"ב אלף תלמידים היו לר"ע מעכו ועד אנטיפרס, וכולם בפרק אחד מתו, למה?: שהיתה עיניהם צרה אלו באלו. ובסוף העמיד שבעה רבי מאיר ורבי יהודה רבי יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע ורבי יוחנן הסנדלר ורבי אליעזר בן יעקב ואית דאמרי רבי יהודה ורבי נחמיה ורבי מאיר רבי יוסי ורשב"י ורבי חנינא בן חכנאי ורבי יוחנן הסנדלר. אמר להם: בני הראשונים לא מתו אלא שהיתה עיניהם צרה אלו לאלו, תנו דעתכם שלא תעשו כמעשיהם. עמדו ומלאו כל ארץ ישראל תורה".

וכן אמרו במדרש רבה, קהלת (פרשה י"א, ה'): "ורבי עקיבא אומר שנים עשר אלפים תלמידים היו לי מגבת ועד אנטיפרס וכולן מתו בחיי בין פסח לעצרת ובסוף העמידו לי שבעה ואלו הן רבי יהודה ורבי נחמיה ורבי מאיר ורבי יוסי ורבי שמעון בן יוחאי ורבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי ורבי יוחנן הסנדלר אמר להם הראשונים לא מתו אלא מפני שהיתה עיניהם צרה בתורה זה לזה אתם לא תהיו כן מיד עמדו ומלאו כל ארץ ישראל תורה".

ולכאורה, ישנה סתירה בין דברי התלמוד במסכת יבמות (שם) לבין המדרשים [מדרש רבה: בראשית (שם, שם), קהלת (שם, שם)]. שבתלמוד הבבלי, מסכת יבמות (שם, שם) מבואר שמתו בין פסח לעצרת "מפני שלא נהגו כבוד זה לזה" ולעומת זאת במדרשים [מדרש רבה: בראשית (שם, שם), קהלת (שם, שם)] מבואר בלשון אחרת "מפני שהיתה עיניהם צרה בתורה זה לזה (אלו לאלו)".

וביאר הדבר ר' יחזקאל לוינשטיין זצ"ל ("אור יחזקאל" אמונה, עמוד קכ"ב): "נראה שבאמת חזא הוא, אלא שירד ר' עקיבא לעומקם של דברים וביאר להם: שמה שלא נהגו תלמידי כבוד זה בזה, סיבת הדבר היתה חמורה לאין ערוך, ונבע דבר זה מחמת שעיניהם היתה צרה בתורה, וזהו עונשו חמור, כי נוגע הדבר בכת שונאי השם. ויסוד זה מלמדנו רבי עקיבא, שאל נא נזלזל בקטנות ונאמר שאינו חטא חמור, אלא יתכן ודבר קטן כאי נתינת כבוד וכדומה נובע מחמת עין צרה בתורה, שהוא שנאת השם, כמבואר הדבר ברבינו יונה ("שערי תשובה", שער ג', אות ק"ס): 'וענין שונאי השם נמצא לפעמים גם באנשים שהם עושים המצווה ונזהרים מכל עבירה במעשה ולשון, אם נפשם רעה ובקרב לבם יקשה להם כאשר חבריהם עוסקים בתורה, וירע ביניהם בהיות בני אדם עובדים את ה' ויראים מלפניו, כאשר תאמר על האיש אשר לא יחפוץ שיכבדו בני אדם את המלך ושיעבדוהו, כי הוא שונא את המלך, כי בגדול התורה גדול כבוד השם (ענין שערי תשובה שער ג', אותיות קמ"ז-קמ"ח), וכל חיזוק שאחד מתחזק בזה מתגדל ומתגבר כבודו יתברך, ולכן כאשר עינו צרה בחבירו הרי הוא משונאי המלך".

עוד כתב שם רבינו יונה ב"שערי תשובה" (שם, שם): "וכן האנשים אשר עינם צרה בכבוד תלמידי חכמים הישרים והצדיקים, ושונאים עטרת תפארתם, או ירע לבבם אם עֲדִיָהֶם תֵּאָתֶהּ וּבִאֵה מִמְשַׁלַּת הַדּוֹר, וְכֵן כְּתוּב (שְׁמוּאֵל א' פֶּרֶק ח', פֶּסוּק ז'): "כִּי לֹא אוֹתֶךָ מֵאִסוּ כִּי אוֹתִי מֵאִסוּ מִמְלוּךְ עֲלֵיהֶם", וְכֵן שָׁכַן אִם יִבְקֶשׁוּ כְבוֹדֶם לְכַלִּימָה אוֹ יִשְׁפִּילוּ. וְכֵן אִם יֵאָהֲבוּן כְּבוֹד הַרְשָׁעִים וּמְשַׁלֵּם עַל עֵפֶר, כִּי אֱלֹהִים בִּאֵמֶת שׁוֹנֵאֵי הַשֵּׁם, וְאִין רְצוֹנִים בְּקִיּוּם עֲבוֹדָתוֹ, וְלֹא יִחְפְּצוּ בַּהֲדָרֶת קֹדֶשׁ יִרְאָתוֹ, וְאִשֶּׁר יִרְבוּן מֵאֵד עֲבָדָיו וִירְאִיו".

המשנה במסכת סנהדרין (דף צ', עמוד א') מונה את גיחזי, תלמידו של אלישע הנביא, בין אלה שאין להם חלק לעוה"ב. התלמוד הירושלמי אומר (מסכת סנהדרין פרק י', הלכה ב'), שגיחזי היה "אדם גיבור בתורה", אלא שאחד מחסרונותיו היה, שהיתה בו עין צרה. מספר הירושלמי שבשעה שהיה אלישע יושב ושונה, היה גיחזי יושב לו מחוץ לשער. וכשהיו התלמידים באים ורואים אותו, אמרו: הוא לא נכנס, ואנו נכנסים? והיתה המשנה ששנה אלישע נאמרת, ואין אדם נהנה ממנה כלום. וכל זה עשה, מפני שלא רצה שתלמידים אחרים יהנו מתורתו של אלישע. הוא רצה, שרק הוא יִחְשֵׁב לתלמידו הגדול של אלישע ושארחרים לא יזכו לקבל ממנו כלום.

אחרי שאלישע הנביא קילל אותו, שצרת נעמן תדבק בו ובזרעו לעולם והרחיק אותו ממנו, נאמר בפסוק (ספר מלכים ב' פרק ו', פסוק א'): "ויאמרו בני הנביאים אל אלישע: הנה נא המקום אשר אנחנו יושבים שם לפניך צר ממנו", שאיננו מכיל את כל המוני התלמידים שבאו ללמוד. גיחזי היה גיבור בתורה, אך אין לו חלק לעוה"ב, מפני שהיה בו בין שלשת חסרונותיו הגדולים, אותו חסרון, שעיניו היתה צרה בתורתם של אחרים.

מדוע מונע חסרון זה ממנו מלהיות בן העוה"ב? התנא אומר במסכת אבות (פרק ב', משנה י"א): "רבי יהושע אומר: עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם". מבאר המאירי: שכוונת התנא במילים "עין הרע" לצרות העין. יש ראייה להסבר המאירי, מהברייתא ב"אבות דרבי נתן" [שכידוע לרוב קאי על המשניות דמסכת אבות (ועיין הקדמת "רב פעלים" לר' אברהם בן הגר"א זצ"ל שכתב בשם הרמב"ן ש"אבות דרבי נתן" הוא ברייתא דמסכת אבות וכן מביא מתוספות במסכת בבא קמא דף כ"ה, עמוד א' ד"ה קל וחומר יעויין שם. וגם עיין תוספות בבא בתרא דף קי"א, עמוד א' ובהגהת הגר"ב שם] (פרק ט"ז, משנה א'), ושם גם מתברר על איזה צרות עין הכוונה. נאמר שם: עין הרע כיצד? שלא תהא עינו של אדם צרה במשנתו של חברו. מעשה באחד שהיה עינו צרה במשנתו של חברו, נתקצרו חייו ונפטר והלך לו". [ועיין לעיל, בביאורו של רבינו יונה (עמוד 3), בביאורו למסכת אבות (פרק ב', משנה י"א)].

אותו מהלך גם על צרות עין בתורתו של חברו. אדם שיעשה לעצמו חשבון נפש, יווכח לדעת שאחת המדות העיקריות שהוציאוהו מן העולם היתה - צרות עין בתורה. איננו צריכים להרחיק לכת, כפי שמבואר ב"אבות דרבי נתן" (שם), שהיה מעשה באחד שהיתה עינו צרה במשנתו של חברו, ונתקצרו ימיו ונפטר והלך לו. להוציא מן העולם לא מוכרח להיות מְוֹת! צרות עין בתורתו של חברו, עוקרת אותו ממקום חיבורו, מהעולם המציאותי, ושותלת אותו בעולם דמיוני של קנאה וכעס ושנאה, הבולמים (את) כל הצלחתו הרוחנית.

האדם זקוק לענווה רבה בכדי שלא יהיה צר עין, בכדי שיראה את מעלת חברו וישבח את מעלתו, וכלשון ה"מסילת ישרים" הנ"ל שחייב אדם לכבד את חברו אם הוא רואה שיש לו אפילו מעלה אחת יתירה ממנו.

העניו מכל אדם הוא משה רבינו, כפי שהתורה הקדושה מעידה עליו (ספר במדבר פרק י"ב, פסוק ג'): "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנּוּ מֵאֵד מְכַל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה". והנה, יחד עם הענווה זכה משה גם למעלת

טוב עין, וכפי שמביאים חז"ל (הובא בפירוש בעלי התוספות על פרשת וזאת הברכה פרק ל"ד, פסוק ה') אודות דברי הקב"ה בשעת יציאת נשמתו, וזה לשונם: "קרא הקב"ה לנשמתו של משה ואמר לה: בתי, ק"כ (120) שנה קצבתי אותך להיות בגופו של משה, צאי ואל תאחרי שהגיע קצך לצאת. מיד השיבה להקב"ה: יודעת אני שאתה אלוהי הרוחות והנשמות ובידך נפש כל חי ואשר יצרתני ונתתני בגופו של משה. **מי יש לך גוף טהור שתתנני בו יותר ממשה** שאין בו רימה ותולעת מעולם, ולא נראו עליו זבובים מעולם **ולא היה צר עין**, איני רוצה לצאת ממנו וכי". מבואר אם כן שמשנה זכה לקדושת הגוף שאין כדוגמתה. גופו היה טהור ונקי מכל כיעור, ואחת מהמעלות של הגוף היתה שלא היה צר עין. כלומר, שעצם גופו היה מציאות של הטבה לזולת ולא רק מידה טובה, ולא בשביל עצמו הוא היה חי, כי אם למען הזולת, זוהי הענווה האמיתית של אבי הנביאים. על משה רבינו נאמר (ספר משלי פרק כ"ב, פסוק ט'): "טוב עין הוא יבורך, כי נתן מלחמו לדל". ודרשו על כך חז"ל **בתלמוד הבבלי, מסכת נדרים (דף ל"ח, עמוד א') נאמר: "אמר רבי יוסי ברבי חנינא לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו** שנאמר כתב לך פסל לך מה פסולתן שלך אף כתבן שלך **ומשה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל ועליו הכתוב אומר טוב עין הוא יבורך** (וכו)". הוא התנהג בעין טובה אל כלל ישראל ולימדם פלפולא דאורייתא [כפי שמובא במסכת נדרים (שם)]. [יעיין בהקדמת ספר "נפש החיים" (לר' חיים מוולוז'ין זצ"ל) מבנו ר' יצחק מוולוז'ין זצ"ל שכותב: "וכה היה דברו אלי תמיד שזה כל אדם לא לעצמו נברא, רק להועיל לאחרני (לאחרים) ככל אשר ימצא בכוחו לעשות!"]

צרות עין פוגעת אפילו בדומם

וכשם שהמידה של עין טובה משנה את עצם גופו של המטיב, כך צרות עין מקלקלת והורסת את מציאות הדבר אשר מצויה בו צרות העין. וכך מבואר במצודת דוד על הפסוק (ספר משלי כ"ג, פסוק ג'): "אַל תתָּאָו לְמִטְעָמוֹתָיו וְהוּא לֶחֶם כְּזָבִים" **ומבאר שם: "אל תתאו - אל תתאוה למאכליו המוטעמים וטובים. והוא - ר"ל מאכלו כוזב בפעולתו כי דרך המאכל להבריא גוף האדם ולא כן הבא מבעל עין הרע".**

הדברים נוראים! בכח בעל עין רע להשחית את טבעו של המאכל ולהפכו למאכל שאינו מבריא, והוא נקרא 'לחם כזבים'. כלומר, שלא רק האדם כוזב, כאשר הוא מציע לאכול ובליבו יש לו צרות עין, אלא גם לחמו של אותו אדם הוא 'לחם כוזב', שאינו מבריא כלל וכלל!

[ועיין לעיל (עמודים 4 - 3) בדברי הגמרא במסכת סוטה דף ל"ח, עמוד ב' ובביאורי המהר"ל ("נתיבות עולם" חלק ב, נתיב "עין טוב" וב"חידושי אגדות" מסכת סוטה שם, שם)].

כאשר ניגשים לעבודת המידות יש להכיר את עומק המידה של צרות העין. לכן, עלינו להוסיף ולהתבונן בעומק דברי חז"ל שהבינו בכוחות הנפש, כיצד הגדירו את צרות עין?.

מידת סדום

נאמר בתלמוד הבבלי, מסכת ערכין (דף ט"ז, עמוד א'): "א"ר שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן על שבעה דברים נגעים באין על לשון הרע ועל שפיכות דמים ועל שבועת שוא ועל גילוי עריות ועל גסות הרוח ועל הגזל ועל צרות העין ... ועל צרות העין דכתיב ובא אשר לו הבית [וגו'] ותנא דבי ר' ישמעאל מי שמייוחד ביתו [כלי תשמישו, שלא השאילם לאחרים (רש"י)]."

ר' משה סמסונוביץ' ["קריאה בקריה" חלק א', עמוד קכ"א (וכאן המקום לציין כי נעזרתי רבות בספרו על ג' חלקיו, לצורך כתיבת מאמר זה)] התבונן בדברים, ואלו דבריו: "בכל ששת הדברים הנותרים יש עבירה: לשון הרע, רציחה, שבעה, עריות, וגם על גאוה הפסוק מכריז: "תועבת ה' כל גבה לב" (ספר משלי פרק ט"ז, פסוק ה'). ואילו על צרות עין, לכאורה פלא הוא מדוע מגיעים עליה נגעים? אלא שזהו סוד צרות עין: 'מי שמיוחד ביתו לו', מי שמרגיש שהרכוש שייך לו מאחר שהוא עבד עבורו, ואם כן למה ישאיל את חפצו לחבירו? הוא בונה אך ורק את עולמו שלו, ההיפך הגמור מאדם עניו אשר רואה את עצמו קטן ופחות-ערך לעומת האחרים והוא רואה את העולם כהיכי תימצוי (כאמצעי) לשרת ולהטיב לזולתו.

שינוי מבט על העולם

לומדים אנו אם כן על שינוי מבט בהסתכלות על העולם: **לראות את עצמו ואת כל רכושו כמשרת את הזולת.** ועד היכן הדברים מגיעים? המשנה (מסכת אבות פרק ה', משנה י') אומרת: **'האומר שְׁלִי וְשְׁלִי וְשְׁלִי, זו מַדָּה בִּינוּנִית. וְיֵשׁ אֲמוּמִים, זו מַדָּת סְדוּם'!!** במבט ראשון הדבר הראה כמידתו של הצדיק אשר אינו רוצה לגעת במה שאינו שייך לו. אם כן איך ניתן לקרוא לאותו אדם איש-סדומי? ומבאר ר' אליהו דסלר זצ"ל ("מכתב מאליהו" חלק ה', עמוד 36) שהשי"ת כשהוא מחלק רכוש בין בני אדם, נותן של זה לזה ושל זה לזה. נמצא, שמה שמגיע לחברי נמצא אצלי, והיינו שמה שהוא של חברי ממש נתון הוא בידי (והביא שכך פירש הרמב"ם). ובשם אביו מוסיף ר' אליהו אליעזר דסלר זצ"ל, שאפילו סבר פנים יפות הוא מה ששייך לחברי ונמצא בידי. ולכן, אם אני לא נותן לו את זה, כלומר, שאיני מסביר לו פנים אני עושה לו עוול (ענין שם ראייה ליסוד זה).

"טוב עין הוא יבורך"

דוקא משה העניו מכל אדם הינו בעל עין טובה, וכפי שנאמר: 'טוב עין הוא יבורך' (כמו שהבאנו מהגמרא במסכת נדרים דף ל"ח, עמוד א'). היסוד הוא שהאדם נברא עבור הזולת. מי שאומר שדבר זה 'מיוחד' לו, הוא נמצא תחת הענישה של נגעים כי הוא חולה, דהיינו שרוחו חולה, מאחר שהאמת היא שמה שניתן לו הוא כדי שיחלק אותו לאחרים. לראות את מעלת החבר, לשבח על כך ולכבדו באשר הוא, עניין זה שייך גם הוא לסוגיא של צרות עין, וכמו שנתבאר. כי הרואה את ערכו האמיתי מעריך גם את מעלותיו של חבירו. **תלמידי רבי עקיבא נכשלו בדקות בעניין זה**, ואילו אנו איננו מסוגלים להעלות את רמת הדיבור אל ידידנו ולכן, לא שורה בקרבנו רוח נדיבה.

התיקון חייב לבוא - **כדברי הרס"ג** - לפני ביאת גואל צדק. הבה נחיש את הגאולה באהבה, רעות ובהערכה הדדית ואמיתית".

"קנאת סופרים תרבה חכמה" - "חכמת סופרים תסרח"

ר' אליהו די וידאש זצ"ל בספרו "ראשית חכמה" (ח"ב - שער הענווה, פרק ז'), כתב: "אחר שביארנו בפרקים הקודמים דרכי הענווה, אחר צריך לבאר בפרק זה כמה מדות יש בבעלי הגאווה שכולם שנואות לפני המקום כדי שיתרחק האדם מהם וישתלם במידת הענווה כראוי ... עוד לתשלום קניית מידת הענווה צריך להתרחק עוד מקנאה ותאוה וכבוד שהם מוציאים את האדם מן העולם הזה והעולם הבא, והאריך החסיד ה"ר יוסף יעבץ ע"ה בזה. ובפרט הקנאה ... ואף על פי שהקנאה היא רעה מאוד יש מקום ואף שהיא טובה מאוד והיא ממידת העליונים כשישים קנאתו על יראת השם, כמו שנאמר (ספר משלי כ"ג, פסוק י"ז): 'אל יקנא ליבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום'. ועל זה אמרו חכמים (מסכת בבא בתרא דף כ"א, עמוד א'):

'קנאת סופרים תרבה חכמה', אם יראה אדם שלומד יתפוש קנאה בלבו ויאמר זה לומד כל היום גם אני אעשה כך וכן בשאר כל המצוות ומדות טובות יקנא כל אחד בחבירו ויתפוש מעשה חבירו הטובים, ואם יראה רשע שיש בו מדות שנים או שלשה שהם טובות בזה יקנאוהו ויעשם גם הוא".

בעניין זה, כתב מרן הראי"ה קוק זצ"ל ("שמונה קבצים" קובץ ד', אות פ"ד): "קנאת סופרים תרבה חכמה". בלא קנאת סופרים כל אחד יוצר רק מנטייתו הפנימית, והוגה ולומד רק במה שמטוהו רוחו. ברכה גדולה יש בזה, עומק ההוד יוצא הוא דוקא בעמל כשרון שבא מתוך דחיפה פנימית. אבל עושר רוח ב'א יב'א מתוך הרכבות המתילדות מריבוי מקצועות, מידיעות ומסות שונות, ורק מקנאת סופרים יב'א האדם לעסוק במקצועות שאין לו כ'ח מושך פנימי אליהם, ומתוך כך תרבה החכמה. אמנם ריבוי זה כמותי הוא, אבל ברכה יש בו גם להאיכות. עד אשר תבוכר הדעה, והעולם ישתכלל מההופעה היחידית של כשרון המתאחדת באחדות הכללית, ואז לא יהיה החזון שכל עמל וכל כשרון המעשה הוא רק קנאת איש מרעהו".

אך יש לציין, שאף קנאה זו אינה אידאלית, וכפי שכתב הוא ("שמונה קבצים" קובץ ב', אות קס"ו). "ערפלי טוהר" עמוד נ"ט. "אורות" אורות התחייה, סימן ל"ח), בדברו על הקנאה בעולם הרוחני של חבירו והסרתה בעתיד: "החכמה שמתרבה מתוך קנאת סופרים, כיון שבאה מתוך קנאה סופה להרקב, וכל רקבון יש בו סרחון, וזאת היא חכמת סופרים שתסרח בעקבתא דמשיחא (מסכת סוטה דף מ"ט, עמוד ב') ועל ידי סרחון זה תתבטל צורתה הקודמת, ויוחל להיות מאיר אור הנשמה של החכמה העליונה מכל קנאה, שהיא למעלה מחכמת סופרים, היא החכמה שתצא לאור ע"י שיר חדש ו"שם חדש אשר פי ה' יקבנו" (ספר ישעיה פרק ס"ב, פסוק ב') "ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון" (ספר הושע פרק י"ד, פסוק ז')."

קודם לכן כתב ("שמונה קבצים" שם, שם. "ערפלי טוהר" שם): "החירות העליונה קשורה בהארתה עם החסד העליון, ואינם שורין בעולם כי אם בטהרת המדות היותר עליונה. וטהרה זו מבערת כל קנאה מן הלב, דוגמת לעתיד לב'א, שתתקיים ברכת ונתתי לכם לב בשר, בוסר בחלקו של חבירו. ועל ידי שאינו נגוע במדת הקנאה, מרוצה הוא בעצמיותו, ואיננו זז ממדתו הפנימית, ואינו מקנא לא את החיצוניות של חבירו ולא את פנימיותו, ומתוך כך עצמיותו קיימת, ואין עצמותיו מרקיבים, כי מי שאין בו קנאה אין בו רקב עצמות".

וב"שמונה קבצים" [חלק ז', אות כ' (ועיין שם אות כ"א)] כתב: "באור תחיית המתים סרה הקנאה מיסודה. לעתיד לב'א נאמר ונתתי לכם לב בשר, לב בוסר בחלקו של חבירו. מתברר אז הגורל המוחלט של כל יחיד, ורואה הוא את אשרו במילואו במנת כוסו. מי שבא עד הרום הזה, שאור תחיית המתים מתנוצץ עליו במילוי, כבר סרה מדת הקנאה ממנו מיסודה, ואין עצמותיו מרקיבים, מאחר שסבת הרקבון, שהיא עצבונא דגופא, הבלי דגרמי וקטנות הנחשית, בטלה ממנו, ורואה עולמו בחייו, ולבו שמח בכל עמלו, הרי הוא טוב עין במלא המדה".

המשיך ר' אליהו די וידאש זצ"ל (שם שם - שם, שם), וכתב: "אבל המקנא בחבירו שהוא עוסק בתורה ובמצוות ובמעשים טובים ואינו מקנא בו במה שיחשוב זה עושה טובות גם אני אעשה כן, אלא יחשוב בלבו ויקנא בו בשביל שיש בו מעלות יותר ממנו ומחשב תחבולות כדי לבטלו ולבלבלו מתורתו ומעשיו הטובים הרי זאת הקנאה היא רעה חולה ומחטיא אחרים והוא שותפו של ירבעם בן נבט".

בין פסח לעצרת - ההכנה לקבלת התורה

מדוע מתו תלמידי רבי עקיבא, דוקא בין פסח לעצרת? מפני שזמן זה הוא ההכנה הגדולה לקבל תורה, על ידי קניית אותם דברים שהתורה נקנית בהם, ואם עיניהם היתה צרה בתורה זה לזה - חסרו להם הכלים לקבל תורה - בחרה ההשגחה העליונה זמן זה.

וכפי שכתב רבי קלונימוס קלמן הלוי ("מאור ושמש" ויקרא - אמור), וזה לשונו: "ונראה דימי ספירה הן מורים על האחדות, כדאיתא (כפי שמובא) בספרים הקדושים. ולכן מתו תלמידי ר' עקיבא בין פסח לעצרת מפני שהימים אלו מורין על האחדות והן לא נהגו כבוד זה לזה ... שבימי הספירה צריך האדם לתקן מדה זו של האחדות ועל ידי זה זוכה להשגת התורה בחג השבועות כמו שכתוב 'ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני ויחן שם ישראל נגד ההר' ופירש רש"י שהיו כולן יבלב אחד כאיש אחד ולכן זכו להשגת התורה במתן תורה. ואחר כך הביא המדרש שבע שבתות תמימות אימתי הן תמימות בזמן שישראל עושין רצונו של מקום ב"ה שזהו רצון הבורא שיהיו כנסת ישראל בלב אחד כאיש אחד באהבה ואחוה. ואחר כך הביא המדרש ... רצה לומר על ידי אחדות תוכל לבא בחג השבועות שהוא הקרבת העומר להשגת התורה".

בספר שמות (פרק י"ט, פסוק א' - ב'), נאמר: "בַּחֲדָשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינַי: וַיִּסְעוּ מִרְפִּידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי וַיִּחַנוּ בְּמִדְבַּר וַיִּחַן שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר. והביא רש"י (ספר שמות שם, שם) את דברי המכילתא: "כאיש אחד בלב אחד, אבל שאר כל החניות בתערומות ובמחלוקת". [וכדברי המכילתא כן הם דברי: מדרש פרקי הירידות (פרשה ג'). מדרש רבה ויקרא (פרשה ט', ט'). מדרש רבה איכה (הקדמה, כ'). מסכת דרך ארץ זוטא (פרק השלום). פסיקתא דרב כהנא (י"ב, י"ד). פרקי דרבי אליעזר (פרק אחד וארבעים) - עיין שם].

וביאר ה"אור החיים" הקדוש (ספר שמות שם, פסוק ב') דברים נפלאים שמחוייבים לחזור ולשנן תמיד לפני חג השבועות, ואלו דבריו: "אכן כוונת הכתוב הוא להקדים שלשה עניינים הם עקרי ההכנה לקבלת התורה, שבאמצעותם נתרצה ה' להנחילם נחלת שדי היא תורתנו הנעימה ... וענין ג' הוא בחינת ייעוד חכמים בהתחברות בלב שלם ותמים לא שיהיו בד בבד, שעליהם אמר הכתוב (ספר ירמיה פרק נ', פסוק ל"ו) 'חרב אל הבדים' (מסכת תענית דף ז), אלא יתוועדו יחד ויחדדו זה לזה, ויסבירו פנים זה לזה, וכנגד זה אמר 'ויחן שם ישראל' לשון יחיד, שנעשו כולן יחד כאיש אחד, והן עתה הם ראויים לקבלת התורה".

אך הערה מאירה, מעיר רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק ("משך חכמה"), על הפסוק (ספר שמות פרק כ', פסוק ט"ו): "וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֶת וְאֶת הַלְפִידִם וְאֶת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת הַקֶּהָר עֹשֶׂן וַיִּרְא הָעָם וַיִּנְעוּ וַיַּעֲמְדוּ מִרְחֹק. ואלו דבריו: "דאמרו (ילקוט שמעוני סוף סימן ער"ה) דבכל המסעות כתיב 'ויסעו ויחנו' בלשון רבים - שנסעו במחלוקת, עד שבאו לסיני ונעשו הגמוניה אחת שלא היו במחלוקת 'ויחן שם ישראל נגד ההר' (ספר שמות פרק י"ט, פסוק ב') - כאיש אחד בלב אחד, אבל שאר כל החניות בתערומות ובמחלוקת (רש"י בשם המכילתא) - הערת ר' יהודה קופרמן], אמר: הרי השעה שאתן תורה לבני, אמנם, כי אם לא היה להם מחלוקת, בכל זאת היה בהם ניצוץ קנאה אחד בחבירו, שלא הגיעו עוד לאהוב חבירו כנפשו ולשמוח במעלת חבירו. ועל זה אמרו במכילתא (יתרו פרשה י"ט, ב') אף כשעמדו בסיני נאמר עליהם (ספר תהלים פרק ע"ח, פסוק ל"ו) 'ויפתוהו בפיהם וליבם לא נכון עמו' [והא דכתיב מי יתן והיה לבבם זה להם כל הימים,

פירושו מי יתן והיה זה מה שאמרו בפייהם בלבבם כל הימים" [עץ יוסף בשם הרי"ף (מדרש רבה שמות פרשה מ"ח, ב' וכעין זה על מדרש רבה דברים פרשה ז', י'), שהיה הלב לא מטוהר מקנאה. והנה אמרו כי משה שקול ככל ישראל, אבל כן היו כל ישראל שקולים כמשה (מכילתא בשלח פרשה ט"ו, א'), וא"כ, אם היה בלא שום קנאה ושום פירוד לבבות זה מזה, רק כל העדה כולם קשורים בלב ונפש אחד, הלא היו כולם איש אחד, והיו ראויים לקבל כל התורה כמשה. אבל כיון שלא היו קשורים בלבב אחד, א"כ כל אחד בפרט לא הגיע לשלימות כזה לקבל התורה. ומה שראו ושמעו בדברות היה כדי לאמת האמונה בלבבם וכמו הוראת שעה [באשר בכוחות עצמם לא הגיעו אל אותה דרגה שה' ידבר איתם פנים אל פנים - הערת ר' יהודה קופרמן]. והנה האש הרוחני אין אצלו שום עשן כי הוא אוכל ושותה, כדאמרו ביומא סוף פ"ק (כ"א) 'ועשן במערכה מי הוא', יעו"ש [ומי הוה עשן במערכה?! והתניא, חמישה דברים נאמרו באש של מערכה: - רבוצה כארי וברה כחמה ויש בה ממש ואוכלת לחין כיבשין ואינה מעלה עשן. כי קא אמרינן [במעלה עשן (רש"י)] בהדיוט (שהיו מביאים אל המזבח) דתניא 'ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח' - אעפ"י שאש יורדת מן השמיים מצווה להביא מן ההדיוט - הערת ר' יהודה קופרמן]. ולכן אמרו בפרק הספינה (מסכת בבא בתרא דף ע"ה, עמוד א'): 'ועשן נוגה אש להבה לילה [כי על כבוד חופה] (ספר ישעיה פרק ד', פסוק ה')], 'עשן בחופה למה' - , שברוחניות ליכא עשן - אמר רבי חנינא שכל מי שעניו צרות בעוה"ז בתלמידי חכמים' - שיש בו קנאה על מעלתם, לא קנאת סופרים - 'מתמלאות עיניו עשן לעוה"ב' [ובהמשך הגמרא: ואש בחופה למה! אמר רבי חנינא, מלמד שכל אחד אחד נכוה מחופתו של חברו, אוי לה לאותה בושה [שבזמן מועט נתמעט הכבוד כל כך, שהרי יהושע היה נביא ומלך כמשה ולא יכול להגיע לכבודו (רש"י)] אוי לה לאותה כלומה! - הערת ר' יהודה קופרמן]. וכיון שראו 'ואת ההר עשן' התבוננו כי לבבם לא טהרה מקנאה ואינם ראויים לראות כבוד אלקי באור הבהיר, רק יש עשן - 'וינועו ויעמדו מרחוק', שהתבוננו שהם רחוקים מהשלימות המופלגת להיות כולם בכללות איש אחד פרטי ולקבל הדברות מהשי"ת. לכן אמרו למשה (ספר שמות פרק כ', פסוק י"ט) 'דבר אתה עמנו (ונשמעה) ואל ידבר עמנו אלוהים) פן (נמות)' [כלומר, היוזמה לדיבור ה' באמצעות משה באה דוקא מבני ישראל כאשר הבחינו בעשן' - דהיינו חוסר השלימות בדרגתם הרוחנית - הערת ר' יהודה קופרמן]. ולכן אמרו במכילתא (יתרו פרשה ט', ד'): מגיד שלא היה בהן כח לקבל יותר מעשר דברות, בינה זה!!

"המכיר את מקומו" - חסרונותיו

"כשם שהאדם צריך להגביר כח עצמו שלא יהיה מושפע מאחרים יותר מדאי, כן צריך שלא לחפץ להיות יותר מהראוי משפיע על אחרים לאכוף עליהם לקבל את מדותיו דעותיו הפרטיות וכיוצא בזה. וצריך תמיד להיות מסתפק בחופשו הפנימי, שהוא המקור [המאפשר] להיות עבד נאמן ליוצרו. אמנם לא יאבה להיות נכנס כל כך בעומק עולמו הפנימי של חברו לרעה, כי בזה ירכש לעצמו כשרון של עין רעה, והעין הרעה תוכל להשפיע לרעה על זולתו מחלושי הנפש. אמנם במה יוכל האדם להגביל את שאיפתו לשליטתו העצמית, הוא בהכירו באמת חסרונות עצמו. ובהיותו יודע תוכן חסרונותיו וחסרון כח השלמתו, יהי טרוד בהשלמת עצמו וימוד לחבירו גם כן כח של חופש ושליטה במדה הגונה וראויה המביאה לשלום הבריות, ועל ידי השלום והאהבה מכיר כל אחד יותר את הגיוני חברו ומתוך כך מתרבה הדעת והאמת מתבררת והנזקין מתמעטים ... וזהו כלל מוחלט שמי שאינו מוצא לנפשו שום חסרון תרע עינו בזולתו, ודרכי חבריו תמיד יהיו בעיניו לאינם ישרים, ומזה יבא לידי כל הפחיתות של קנאה ועמה הגאווה הפחותה והחפץ של התגדלות בלא גבול. וכל אלה יפתחו את כשרון של עין רעה הנמצאת בטבע האדם, שפועלת לרעה על זולתו. אמנם בהכרת פחיתות עצמו ינצל מכל אלה, ויהיה קרוב לענווה וסבלנות ואהבת השלום והאמת" (מרן הראי"ה קוק זצ"ל, "עין איה" ברכות ב', עמוד 277) [ועיין "אגרות הראיה" חלק א' אגרות י"ח, כ' ו"כוכבי אור" (לר' יעקב הלוי פילבר), "כפיה וחופש בדעות"].

שאיפתנו - חברת "בני מחשבה טובה"

ר' קלונמוס קלמיש שפירא זצ"ל מפיסצ'נה [בני מחשבה טובה" (עמוד 8, סדר תוכן החברה, אותיות א - ב)], כתב את הדברים הבאים: "חברתנו אינה חברה כדי להוסיף כח ולהתערב בענייני המדינה והקהילה, אם באופן אמצעי ואמתלא, או באופן בלתי אמצעי, כי תכליתנו היא לעלות עליה ופסיעה אחת שהיא למעלה מכל העולם, שאונו והמונו. לכן אין חברתנו חברה לחלק כיבודים של מי בראש ומי אחריו וכו', כי יסוד חברתנו הוא שפלות והתרוממות. שפלות עצם הגוף והנפש והתרוממות קדושתם, ובמקום התגלות הקדושה אין מקום לכיבודים ולשררות.

וכן אנו מתנים בתנאי כפול שלא תגרום חס ושלוש חברתנו שום התגבלות עצמית ופירוד שאר ישראל שאינם בחברתנו, אדרבא ראשית ויסוד חברתנו הוא אהבת ישראל ואהבת חברים באופן היותר חזק, משל לשריפה בעיר ובאו חברי מכבי אש לכבות ולהציל באמצעים שמתאימים לדעתם ולרוחם, האם בשביל זה ישנאו ויתרחקו משאר בני העיר שגם כן מצילים ומכבים כל אחד כפי יכולתו. התכלית היא אחת לכולם, לכבות ולהציל הנפשות הנמצאות בלהבי אש, רק כל אחד מציל כפי אמצעיו, והחברה יותר מצליחה בזה ומה שיעלה ביד החברה לא יעלה בשום אופן ביד היחיד".

"והוי זהיר לקרות בתורה תמיד אשר תוכל לקיימה,

(והיא חייך ואורך ימיד)

וכאשר תקום (תגמור הלימוד) מן הספר,

תחפש (חשוב) באשר למדת אם יש בו דבר אשר תוכל לקיימו,

ותפשפש במעשיך (תמיד, בכל יום) בבוקר ובערב,

(לסור מרע ועשה טוב)

ובזה יהיו כל ימיד בתשובה (שלימה)"

["אגרת הרמב"ן" (שילוב כל הנוסחאות)]

"ותורה דכתוב (שכתוב) בה אמת

לא תראך חס ושלוש כקנטרנות,

ויקויים בנו 'את והב בסופה', כדרשתם ז"ל

["שעוסקין בתורה ... נעשים אויבים זה את זה

ואינם זזים משם, עד שנעשים אוהבים זה את זה"

(מסכת קידושין דף ל', עמוד ב').

'והאמת והשלוש אהבו'"

[רבי שאול ישראלי (תחומין חלק י', עמוד 48)]